

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ ЕПИСКОПА
ДР ИРИНЕЈА ЋИРИЋА У БЕЧУ (1906–1908)
Прилог формирању историје српске старозаветне
библистике

НЕНАД БОЖОВИЋ

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Мије Ковачевића 11б, Београд, Србија
nbozovic@bfspc.bg.ac.rs

САЖЕТАК: У раду ће се анализирати документа из архива Универзитета у Бечу која сведоче о његовом боравку и успесима на студијама, предметима које је слушао и полагао, оцене његових ментора као и анализа садржаја и методе његове докторске дисертације. Посебна пажња биће посвећена и анализи методолошких образаца његових наставника и њихових научних парадигми. У раду ће бити расветљен и историјски контекст и духовно-научни амбијент докторских студија. Циљ истраживања јесте стицање увида у примену академских образаца усвојених током студија у престоници Аустроугарске монархије и њихов потоњи утицај на формирање српске старозаветне библистике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Иринеј Ћирић, Универзитет у Бечу, докторска дисертација, Стари завет, библистика, оријенталистика, историјско-критичка метода

Сваки истраживач који се бави ликом и делом епископа новосадско-бачког Иринеја Ћирића убрзо постаје задивљен ренесансном ширином овог архијереја. Само поглед на његову библиографију и опсег тема којима се с највећом озбиљношћу бавио оставља без даха: теологија (библистика, литургија), семитска филологија, преводилачки рад с латинског, грчког, француског, руског, немачког и мађарског, песништво, иконографија, белетристика, црквено појање, екуменски рад, мисија. Деценијама

неправедно запостављен, овај духовни горостас поново заокупља пажњу многих истраживача.

Епископ др Иринеј (световно Иван) рођен је у Сремским Карловцима 1884. године. Након окончања основне школе у родном месту уписао се у Новосадску гимназију, а након матуре на Московску духовну академију [Вуковић 1964: 9]. Студије у Москви окончао је 1906. године одбраном кандидатске дисертације (*Књига Прича Соломонових као сјоменик сја-ројеврејској језика и свещијене њисменосији*) [Пузовић 2017: 262]. Након Русије, докторске студије семитистике уписао је у Бечу где је и докторирао (1908). Након Беча, радио је као наставник Старог завета, Старозаветне археологије и Јеврејског језика у Богословији у Сремским Карловцима [Пузовић 2017: 252]. Када је 1920. Богословски факултет у Београду почео с радом, био је главни кандидат за место доцента, али будући да је исте године наречен за епископа Епархије тимочке није добио место на факултету [Вуковић 1964: 10]. Две године касније изабран је и устоличен за епископа бачког где је као архипастир остао до своје исповедничке смрти [Вуковић 1964: 9]. Током Другог светског рата збринуо је око 2.800 деце и преко 180 мајки са одојчадима у 55 црквених општина [Вуковић 1964: 12]. Након рата био је неправедно оптужен и оклеветан и последично брутално физички нападнут у Оџацима 1946. године [Петковић 2015: 56–61]. Од последица напада његово здравствено стање се погоршавало све до упокојења 1955. године [Петковић 2015: 60].

У години исповедничког упокојења епископа Иринеја некролог је саставио старозаветник Душан Глумац [Глумац 1955: 3], а први систематичан рад са детаљном библиографијом о његовом животу и раду написао је блаженопочивши епископ шумадијски Сава [Вуковић 1964: 9–20]. Нови импулс ка истраживању овог великана почео је 2015. јубилејом поводом шездесет година од упокојења блажене успомене епископа Иринеја (†1955) уз благослов и подршку Епархије бачке: приређена је изложба у Музеју града Новог Сада посвећена његовом животу [Петковић 2015], а издате су и његове Божићне посланице [Михајловић 2015]. У међувремену, настали су и запажени радови српских теолога који су осветлили његов допринос литургичком богословљу [Убипариповић 2010: 111–124], службу у Епархији тимочној [Марковић 2010: 237–262] и студије у Москви [Пузовић 2017: 251–266].

Међутим, до данас није постојао рад који је детаљније осветлио период боравка на докторским студијама у Бечу, док се у осталим радовима не помиње ни назив дисертације, звање које је стекао и датум стицања доктората. Намера овог истраживања јесте управо да представи и анализира документа нађена у архиву Универзитета у Бечу као и у Универзитетској библиотеци у Бечу која сведоче о Ћирићевом боравку и успесима на докторским студијама, предметима које је полагао и наставницима чија је предавања слушао. Ове анализе ће осветлити историјски и духовно-научни контекст школовања. Циљ истраживања је анализа преноса академских образаца и научних парадигми из Беча у његову докторску дисертацију и традирање истих у његовим будућим радовима.

(1. сем), *Практична философија* (2. сем) такође четири и *Основе савремене философије* (3. сем) са по три часа недељно [БМС, Индекс: 1–4]. На основу наведеног може се закључити да је након докторских студија семитске филологије потоњи епископ бачки суверено владао јеврејским (који је такође студиозно учио и у Москви), затим сиријским, арамејским и арапским улазећи притом у комплексније области филологије попут синтаксе, палеографије и текстуалне критике семитских текстова. Осим тога, његово знање философије није заостајало за познавањем филологије што ови подаци такође показују.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ, ДУХОВНО-АКАДЕМСКИ АМБИЈЕНТ И ПРОФЕСОРСКИ КАДАР ЋИРИЋЕВИХ СТУДИЈА

У време Ћирићевог академског стасавања у Москви и у Бечу, од суштинске важности било је дефинисање односа теологије према све доминантнијој методи литерарно-историјског критицизма у духовним наукама [Вождовић 2019: 209–237]. Са историјским критицизмом, односно, са анализом библијских текстова из историјске и књижевне перспективе [Кубат 2018: 190–192], Ћирић се сусрео још на студијама у Москви што видимо из рецензије његове московске дисертације [Пузовић 2017: 262]. Московски професори гајили су изванредан отклон према екстремним позицијама историјског критицизма, али нису занемаривали значај историјско-филолошког проучавања у библистици [Божовић 2020: 77–82; уп. Пузовић 2017: 254]. Сличну научну парадигму гаје и католички професори у Бечу, а стечене темеље у Москви Ћирић је додатно надограђивао знањима из аустроугарске престонице.

Један од најзначајнијих професора на докторским студијама потоњег српског старозаветника био је цистерцијанац Вилхелм Нојман (Wilhelm Anton Neumann, 1837–1919) [ÖBL 1976: 95] чијем имену се у индексу прибараја укупно шест библијских предмета [БМС, Индекс: 1–4]. Припадао је генерацији старих и заслужних професора, а Ћирић га је затекао у последњим годинама његове академске каријере. Да је реч о знаменитој личности потврђује чињеница да је укупно три пута био декан Католичког теолошког факултета Универзитета у Бечу (1890/91, 1897/98, 1904/05), а 1899/1900. и ректор Универзитета.¹ Поред истакнуте универзитетске каријере, Нојман је био и члан бројних друштава за оријенталне студије попут Немачког оријенталног друштва (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) у Халеу и Лајпцигу, Латинског оријенталног друштва (Société de l’Orient latin) и Немачког савеза Палестине (Deutsches Palästina-Verein), а током 1869, 1884. и 1907. пропутовао је цео Блиски исток [ÖBL 1976: 95; Stigler 1975: 19–36, 38–52].

Крајем 19. века римокатоличка библистика се налазила у неповољном положају: са једне стране стајала је доминантна протестантска библисти-

¹ То, између осталог, говори и о значају и тежини коју је теологија имала на европским универзитетима крајем 19. и почетком 20. века заједно са библистиком као једној од важнијих научних дисциплина.

ка са „неуздржаном и пренаглашеном историјском критиком” (негирање историјске веродостојности књига попут Јоне или пренаглашеност утицаја старооријенталних митова на Библију), а са друге је био конзервативни правац мишљења који се ослањао на догматску и патристичку егзегезу те је и најмању примену историјске критике гледао подозриво и запостављао нове и корисне увиде које је савремена библистика откривала [Stigler 1975: 65–66, 69]. Многи римокатолички егзегети, укључујући и Нојмана, покушали су тада да нађу „средњи пут”: избегавали су екстремне закључке који би сасвим одударали од црквене традиције, али у основи нису одбацивали историјски критицизам [Stigler 1975: 65–66, 69, 71–72]. Нојман је, са једне стране, крунио строгост традиционалне егзегезе (наглашавајући да нпр. сâм Псалтир осим Давида наводи и друге ауторе), а с друге стране, често је упућивао на традиционална тумачења цитирајући свете оце, чак и сиријске [Stigler 1975: 72]. За њега је „наука, са једне стране, слободна и сама ствара своје методе и фундаменте, али је, с друге стране, подложна заблудама и изложена релативној истини, те зато теолог и егзегета мора своје закључке увек да потчињава суду Цркве” [Stigler 1975: 72].

У предавањима и радовима чувеног бечког библисте преовладава већи интерес за филолошке анализе и географију Палестине, дакле за област Увода у Свето писмо (исагогика), него за егзегезу [Stigler 1975: 32]. Библистика се тада борила да оправда своју позицију пред природним наукама и инсистирала је на емпиричности [Stigler 1975: 64–65]. Међутим, он јасно разликује филолошке и теолошке методе: „језичке методе су потребне, али је њихово место на Филозофском факултету, а теологија из њих узима оно што јој је потребно” [Stigler 1975: 68].

Имајући све ово у виду схватамо да је Ћирић имао прилику да слуша предавања једног од водећих библијских теолога и археолога свога доба који је могао најнепосредније пренети своја богата академска и истраживачка искуства. Највећи утицај овог професора можемо тражити најпре у минуциозној текстуалној критици односно подробној филолошкој анализи коју Ћирић такође примењује у дисертацији (видети одељак Ригорозум и Дисертација), као и о великом интересовању за исагошка разматрања у каснијим радовима. Осим тога, Нојманов утицај ће се видети и у изваганом односу према историјском критицизму какав заступа Ћирић клонећи се екстремних позиција, али бивајући отворен за нове увиде [Божовић 2020: 81–83].

Следећи у низу наставника јесте свештеник Јоханес Делер (Johannes Döllner, 1868–1928) који је у Бечу хабилитирао 1904, те Ћирићу у звању еквивалентном данашњем ванредном професору, предавао Јеврејски језик и Егзегезу одабраних поглавља Постања [БМС, Индекс: 1–4; ÖBL 1954: 190]. Такође је реч о еминентном библисти са богатом библиографијом и теренским истраживачким радом у Палестини и Египту (1908), који је касније постао ректор Универзитета (1923) [ÖBL 1954: 190]. Написао је Компендиум библијске херменеутике, бавио се ритмиком и метриком библијске поезије, старозаветним месијанизмом и положајем жене у Старом завету [ÖBL 1954: 190].

Након открића Асурбанипалове библиотеке у Ниниви и дешифровања клинастог писма, истраживања оријенталистике и семитских језика доживела су нагли успон [Smith 1876; Hoberman 1983: 41–42].² Убрзо су се у научној јавности појавили вавилонски митови и епови који говоре о стварању света и потопу те се поставило неизбежно питање у каквом су односу са Библијом. Читав духовно-академски амбијент, пре свега германофоних универзитета, убрзо је био заокупљен диспутом који се у науци назива *Babel-Bibel-Streit* (Диспут Вавилон и Библија) [Gebauer 2015].

Најконтровверзнију тезу заступао је немачки асириолог Фридрих Делич по којој оригиналност многих библијских текстова треба тражити у Вавилону (теза „панвавилонизма“) [Delitzsch 1905: 7–11]. Библија је за Делича „плагиијат вавилонских текстова“, јер је вавилонска култура била неупоредиво супериорнија у односу на израиљску. Теза је изазвала бурне реакције, махом негативне рецепције и критике, и већина научника, нарочито из црквених кругова, била је веома уздржана и апологетски настројена, док су се неки делимично слагали са одређеним ставовима, а одбацивали друге [Gebauer 2015].

У апологетско-критичким тоновима прилично су предњачили католички теолози, а Тирићев професор Делер се једним чланком укључио у ову расправу пишући противодговор Деличу [Dölller 1903: 1–36]. Делер почиње прво одмереном похвалом Деличевом раду на откривању извора и увидима које то доноси, али наводи да његова интерпретација истих за намеру има „потпуно порицање хришћанства“ [Dölller 1903: 2]. Многи се труде да нагласе разлике између Библије и вавилонских извора, али он сматра да управо ти извори потврђују Библију: у историјским хроникама наводе личности и народе које и Библија помиње (Саргон, Хетити, итд.) [Dölller 1903: 4–7]. Што се тиче Постања 1 и Енума Елиш мита, он каже да постоји једно древно свечовечанско предање о стварању које је у Библији сачувано „неокрњено и чисто“, док се у Вавилону утицајем политеизма искварило (космогонија као теогонија: борби Мардука и Тиамат) [Dölller 1903: 16, 35–36]. На Деличеву тврдњу да је приповест о паду у Пост 3 потпун плагиијат, Делер је прилично оштар: „он са лакоћом поткопава натприродни карактер Библије, а самим тим и хришћанства које почива на њој“ [Dölller 1903: 16]. Да би изградио своју критичко-апологетску позицију Делер је, дакле, храбро заронио у бројне вавилонске изворе показујући да библијска наука не мора да има страх од новог.

Касније је теза „панвавилонизма“ у библистици одбачена, јер се показало да иако Библија баштини опште семитске и старооријенталне мотиве она их увек у светлу откривењске теолошке рефлексije специфично реципира те се у библијску оригиналност сумњало из тенденциозних идеолошких победа [Heidel 1951: 82–139; Heidel 1970: 137, 222–223, 260–269; Nees 1994: 3–26]. Сходно томе, показало се да су бечки професори попут Нојмана, Делера и других били у праву када су почетком 20. века држали скептички отклон према екстремним тврдњама историјског критицизма.

² Клинасто писмо дешифровао је Џорџ Смит 1875. године и први пут у везу довео библијски потоп и новооткривене текстове.

Одблеске овог схватања и дубоког познавања теме можемо наћи у Ћирићевом тексту „Библијско казивање о постању света” у којем, иако користи неке закључке протестантске егзегете (Граф-Велхаузенoва хипотеза о настанку Пентатеуха) и сматра да постоје паралеле са вавилонским митовима, наводи следеће: „Материјал у сировом облику беше препун састојака, који библијском автору нису били ни за шта. Стога је сав тај материјал морао претопити у огњу свога духа, и разлучити прави метал од ординарне примесе; и зато, како је згодно речено у 'Babel-Bibel' – полемици, кад после вавилонске космогоније прочитамо библијску, чини нам се као да после бунцања у грозници чујемо паметан разговор. Већ прве речи у Библији расипају магловити облак опскурних богова и фантастичних бића, и обасјавају нас светлошћу разумних представа” [Ћирић 1926: 132].

Међу Ћирићевим раним радовима истичу се два чланка објављена у часопису *Biblische Zeitschrift* [Ћирић 1908, 2: 169–170; Ћирић 1910: 133–134]. У истом часопису је често објављивао и професор Делер, а у другој свесци за 1908. чак је непосредно поред Ћирићевог наслова [Döllner 1908, 2: 168]. Судају према импресуму и заступљености, учешће аустријских професора у прикупљању текстова, рецензирању и промоцији овог часописа било је веома значајно. Стога, можемо претпоставити да су скоро сигурно младог докторанда његови наставници, међу првима Делер, охрабривали и подстицали на објављивање радова у циљу његовог даљег академског напредовања. Осим тога, све методе усвојене на студијама су очигледно примењене у поменутиим Ћирићевим радовима.

Интересовање за Стари Оријент у науци било је део и општег политичког амбијента, тачније претензија политичког и војног продора Средње Европе на Блиски исток [Marchand 2003: 207–208, 212]. Оријенталистика је у главном граду Аустроугарске монархије изучавана и у 17. и 18. веку с циљем да се оспособе дипломатски званичници империје и побољша комуникација са Османским царством и другим државама Блиског истока [Bihl 2009: 14]. У 19. веку након француске и британске колонизације већег дела Блиског истока стекли су се услови за проучавање библијских земаља што је довело до новог одушевљења у јавности. С обзиром на то да германoфоне научне елите нису желеле да ове прворазредне историјске и археолошке изворе препусте француским, енглеским па и руским истраживачима, оснивају се бројни институти и друштва за оријенталистику који ће подржавати теренски рад и изучавање извора и бивају финансирани од стране цара и министарства спољних послова [Marchand 2003: 207–208, 212].

У Берлину настаје Немачко друштво за оријенталистику, а у Бечу 1886. истраживачка јединица у оквиру Универзитета под именом Институт за оријенталистику. Њега су основали историчар и арабиста Јозеф Карабачек (Joseph Karabaček, 1845–1918) [ÖBL 1963: 229] и семитолог Давид Хајнрих Милер (David Heinrich Müller, 1846–1912) [ÖBL 1975: 410], који су били и Ћирићеви предавачи. Карабачек је Ћирићу предавао Арапску палеографију и Историју мухамеданских народа док је Милер држао Граматику арапског и Лектиру арапских, сиријских и јеврејских текстова

[БМС, Индекс: 1–4]. Милер ће бити председник комисије за оцену докторске дисертације и члан испитне комисије ригорозума, а у њој ће бити и Карабачек (в. §3). Карабачек је за универзитетску библиотеку откупио више од 10.000 рукописа на грчком, коптском и арапском из Ел Фајума у Египту. Био је изванредно добар познавалац извора, поседовао неисцрпну љубав према раду на тексту и у научном свету познат по дешифровању око 4.000 мање познатих рукописа [ÖBL 1963: 229; Bihl 2009: 35–37].

Милер је 1900/01. постао декан Филозофског факултета, а касније је примљен и у Аустријску академију наука. Познат је и по једној значајној истраживачкој експедицији у јужну Арабији у којој је пронашао многе текстове. Због многих сличности за Хамурабијев кодекс и Тору тврдио је да постоји један прадавни законски извор те је у пронађеним текстовима тражио аргументе за ову своју тезу. Са својим ученицима Глазером и Родоканакисом основао је Аустријску школу за јужноарапске студије [ÖBL 1975: 410; Bihl 2009: 43–47]. Ћирић ће Милера на више места цитирати у својој дисертацији (в. §4). На катедри га је наследио Рудолф Гејер, а у Ћирићевом индексу стоји да је предавао Изабрану арапску прозу, Синтаксу арапског језика и Староарапску поезију. Био је члан Аустријске и Пруске академије наука [ÖBL 1957: 434; Bihl 2009: 70–72].

Максимилијан Битнер (Maximilian Bittner, 1869–1918) још један је у низу Ћирићевих наставника, члан комисије за оцену дисертације и ригорозума, изванредан оријенталиста и свестрани филолог, који је познавао и говорио преко 30 семитских језика, а објављивао текстове на укупно 13 семитских језика. Био је члан Аустријске академије наука [ÖBL 1954: 89].

Према библиографији видимо да се епископ Иринеј касније није бавио оријенталистиком у ужем смислу речи, односно не налазимо у његовим радовима бављење арапском поезијом и сличним темама, иако је имао све потребне компетенције у тој области [Вуковић 1964: 9–20]. Остаје закључак да је његово бављење оријенталистиком, односно семитским језицима и културом, остало у оквирима примене унутар старозаветне библистике.

РИГОРОЗУМ

Након одслушаних предавања Ћирић се 3. јуна 1908. пријављује за полагање ригорозума. Фасцикла о полагању садржи укупно девет листова [AUW Rigorosenakten 2511: Fol. 1–9]: 1) омот под насловом *Rigorosenakt*, именом кандидата и именима рецензената Давида Милера и Максимилијана Битнера (в. §2); 2) писмо пријаве упућено деканату са молбом за приступање испиту и списком предатих докумената на увид, 3) рецензију доктората (Милер/Битнер); 4) пропратно писмо декана Фридриха Бекеа (Friedrich Johann Becke) са позивањем на одобрење Министарства културе и образовања од 7. априла 1908. (No. 13.919) којим се одобрава приступ ригорозуму; 5) својеручно писану биографију; 6) заведени омот пријаве под редним бројем 1.672; 7) потврду о плаћању испита у износу од 40 круна; и 8/9) записник о полагању ригорозума на два листа.

Документи који се не налазе у овом регистру, али које кандидат наводи у пријави су крштеница, сведочанство о матури, диплома са студија Московске духовне академије, индекс и докторска дисертација [AUW Rigorosakten 2511, Fol. 3]. Претпостављамо да је ове документе предао на увид и да није било потребе да се задрже у архиву.

Пре приступања усменом полагању ригорозума, докторат је оцењиван од стране комисије Милер/Битнер. Дана 22. јуна 1908. је прихваћен, односно добио је позитивну рецензију коју овде наводимо у целости [AUW Rigorosakten 2511, Fol. 4].

„Књи́га пророка Авакума: ли́терарно-исто́ријска студија – дисертација студента Филозофског факултета Ђирић Ивана

Рад почива на темељној анализи текста, његових варијанти и коментара. У уводу је најважнији одељак § 2 „Композиција књи́ге” (стр. 2–20), с обзиром да кандидат показује оштру и оправдану критику позиција модерних коментара и нуди једну сасвим вероватну хипотезу о композицији књи́ге. Дојуна и аргументовање ове хипотезе наставља се и у одељку који следи § 3 (стр. 20–27), „Време настанка књи́ге”.

Наводи кандидата у § 4 „Поетска форма књи́ге” су врло проницљиви. Изгледа да постоји извесна ритмика у јеврејском тексту, слично као у хипографијама. Кандидат у коментару показује бољо познавање Писма, често и слободан језички осећај као и проницљиву критику. Одбацивање хипотеза Новака и Мартија, која махом проистичу из брисања и промена (емендација), је скоро увек добро аргументована. Постоје случајеви када су ставови аутора нејоуздани, али бацају сасвим ново светло на проблеме.

Веукућно гледано дисертација се може описати као један врло брижљиви, темељни и уметни научни допринос. Стога молим да се на основу ове дисертације кандидату омогући полагање својих испитних радова стицања звања доктора философије.

19. јуна 1908.

Д. Х. Милер, рецензент

У поштомости се прикључујем оцени постојина председника комисије др Д. Х. Милера у вези са наведеном дисертацијом и молим да се постојину студенту филологије Ђирићу, који располаже одличним познавањем језика, дозволи присијање својим испитима.

22. јуна 1908.

Др Максимилијан Битнер

Из овога се види јасан квалитет и научни допринос дисертације као и изванредна оспособљеност кандидата за научни рад. Рецензија тим пре има вредност с обзиром на то да ју је написао проф. Милер, бивши декан Факултета и члан Аустријске академије наука [в. §2]. Њему се придружује и проф. Битнер који хвали Ђирићево познавање језика и филологије, а

sâm je говорио 30 језика, древних и савремених, и објављивао научне радове на 13 светских језика [в. §2].

Према записнику о одржавању ригорозума, испит је био подељен у два дела, односно састојао се из двочасовног и једночасовног усменог испита. Градиво на полагању ригорозума обухватало је градиво свих одслушаних предмета на докторским студијама и пред кандидатом је стајао тежак задатак [в. §1]. Двочасовни усмени испит одржан је 24. јуна 1908. године пред комисијом: Д. Милер, М. Битнер и Ј. Карабачек са оценом задовољавајући (“genügend”) и једногласном одлуком прихватања (“einstimmig approbiert”). Једночасовни испит одржан је пред комисијом: Д. Милер и Ф. Јодл са истом оценом и једногласно усвојеном одлуком. Записник је потписао и декан Ф. Беке на оба места. Као закључак положеног ригорозума, испод записника стоји печат Факултета да је кандидат Иван Ћирић докторирао на Филозофском факултету Универзитета у Бечу 9. јула 1908. [AUW Rigorosenakten 2511, Fol.: 8–9].

ДИСЕРТАЦИЈА

Дисертација епископа Иринеја сачувана је у Универзитетској библиотеци у Бечу [Ćirić 1908], а наслов гласи *Das Buch des Propheten Habakkuk – eine literar-historische Studie* (Књига пророка Авакума – литерарно-историјска студија). Рад почиње одељком о личности пророка Авакума, где аутор дисертације наводи низ биографских података, пре свега из Библије, затим у девтероканонској и апокрифној литератури, као и потоњој јудејској и црквеној традицији. Сâм увод показује значајно интересовање за историјске и биографске детаље пре преласка на егзегезу (као код Нојмана), а истовремено одмах почиње озбиљном текстуалном критиком анализирајући наводе у бројним рукописима (слично као у радовима Делера и Милера). Примера ради, епископ Иринеј анализира ширу верзију књиге пророка Данила, односно наслов одељка Вил и Драгон у кодексу 87, 88 и Сирохексапли где стоји да Авакум потиче из племена Левијева и тврди да је та традиција старија од оне у *De Vita Prophetarium* аве Доротеја Гаског која га прибараја племену Симеоновом [Ćirić 1908: 1–2]. Већ анализа рукописа у уводу јасно показује суверено владање текстуалном критиком и палеографијом.

У другом поглављу рада, Ћирић анализира композицију књиге и на више одељака уочава различите жанрове: Ав 1 види као покајну проповед (*Busspredigt*), Ав 2, 6-20 препознаје као песму ругалицу (*Spotlied*), Ав 3 као текст песме уз инструменте (*Gedicht mit musikalischen Notiz*), према наслову у 3, 1 „молитва пророка Авакума, за пјевање” [Ćirić 1908: 3–6]. Иако жанровска критика (*Formgeschichte*) као методски корак историјско-критичке методе још увек није била јасно етаблирана у библистици, ова Ћирићева анализа јасно је антиципира [Becker 2011: 101].

С обзиром на детаљну анализу композиције текста, може се закључити да је Ћирићу позната и литерарна критика односно критика извора као још један од методских корака историјско критичке методе [Драгу-

тиновић 2018: 176–177; Becker 2011: 101]. Он таксативно износи мишљења по питању композиције текста Будеа (K. Budde) који се позива на Велхаузена (J. Wellhausen), Ротштајна (J. Rothstein), Мартија (K. Marti) и Новака (W. Nowack), где се види да није конфесионално ограничен у избору аутора, а затим њихове тезе аргументовано побија [Ћирић 1908: 8–20]. Пре свега, многи од ових аутора примењују литерарну критику на један за њега недопустив начин: уколико се неки одељак стилски, језички или садржајно не слаже или показује „прескоке”, они такве одељке проглашавају за дела различитих аутора, посматрају их као глосе или редакторске интерполације различитих извора и онда прекомпонују текст кидајући одељке и ређајући их по сопственом нахођењу. Ћирић за ово каже: „Сама чињеница да се зарад реконструкције текста премештају толико велики одељци, већ по себи говори против ових хипотеза” [Ћирић 1908: 8]. Ова његова анализа показује да разуме и методу историје редакција која је тада била у повоју [Јовановић 2018: 360–361; Becker 2011: 79–99]. Потом наставља тврдњом: „крз спајања и премештања, крз прецртавања и емендацију може се све објаснити, али то онда већ нису аутентичне пророчке речи, већ како каже проф. Д. Х. Милер – вештачко фабриковање пророштва (*keine Prophetenerklärung, sondern Prophetenmacherei*)” [Ћирић 1908: 16]. Овде се види једна оправдана уздржаност наспрам неумерене литерарне критике која је била доминантна у литератури тога доба, а позивањем на Милера може се закључити да Ћирић следи своје професоре који су гајили оправдани критички отклон према екстремним закључцима историјског критицизма (Нојман, Делер). У библиографији на крају рада јасно наводи и две референце проф. Милера [Müller 1896; 1904].

Ћирић затим изводи своју тезу зарад објашњења привидних „прескока” односно „недоследности” у композицији. Поједини аутори увиђају да се дијалог између пророка у Бога у Ав 1-2 не одваја јасно, односно, да не постоји увод у директан говор те их то води ка закључку о „проблеми композиције текста”. Ћирић, напротив, наводи да је то чест случај у Библији попут Пс 138 и да Божији говор не мора да буде јасно одвојен од пророчког [Ћирић 1908: 49]. Затим, одељак 2, 1-4 по њему има сасвим добру позицију, јер је он, заправо, одговор на пророчку тужбалицу у 1, 13-17. Примећује да 1, 5-19 и 14-16 по свом епском жанру не одговарају лирском пророчком псалму, али то не значи да су у њега накнадно „смештени”, него у лирској песми није могуће апсолутно искључити епски моменат [Ћирић 1908: 15]. На овом месту Ћирић антиципира и савремене критичке увиде који су показивали да је историјски критицизам с краја 19. и почетка 20. века желео да древну литературу уклопи у калуп својих књижевних критеријума, а не у њиховом сопственом контексту. Древни аутори, једноставно, нису поклањали толико пажње „мешању” жанрова, „прескоцима” и дублетима те је, стога, претпоставка састављања од више аутора и настанак крз компилацију више извора редакторским захватима тек савремено читавање.

Пророк може приликом исказивања осећања која га преплављају (због гледања безакоња) и различитим речима и стиловима да опише ситуацију

коју види. Ћирић ревалоризује традиционално мишљење по којем Ав 1 представља дијалог између пророка и Бога и две тужбалице (1, 2-4 и 1, 13-17) види као синонимне (јер користе исте речи), али са различитим фокусом: прва се бави безакоњем у Израиљу, а друга спољашњим непријатељима Израиља. Коришћењем научних метода он допуњава и надограђује традиционално мишљење без претераних захвата у библијском тексту какво је могао срести у тадашњој литератури. И на овом примеру види се да он следи један одмерени, извагани став према историјском критицизму какав су неговали његови професори како у Бечу, тако и у Москви.

Овако слободан критички осврт на секундарну литературу и долажење до сопствених оригиналних хипотеза показује суверено критичко бављење изворима. То је у рецензији и приметио управо проф. Милер сматрајући његову хипотезу о композицији Авакума оригиналном и једином која може у потпуности објаснити све нејасноће [AUW Rigorosenakten 2511, Fol. 4].

У трећем поглављу бави се временом настанка књиге и тврди да су поједини делови писани од стране пророка у различито време. Наиме, први део 1, 1-12 пророкује о доласку Халдејаца (Вавилоњана) те га Ћирић датује у време пре 605. године п. н. е. када је Јудеја постала вавилонски вазал [Ćirić 1908: 21]. Он иде и корак даље и прецизније датује у 608. годину пре Христа, годину Јосијине погибије и потпадања под египатску власт кратко време пре вавилонске, јер тај период немира најбоље одговара безакоњу које Авакум описује у 1, 1-12 [Ćirić 1908: 22]. Други дијалог 1, 13 – 2, 6 смешта у 597. годину п. н. е. када је Навуходоносор покорио Јерусалим и опљачкао Храм, али га није срушио, а преко 7.000 људи одвео у први талас ропства, мада мисли да је могућа и 586, када је после друге опсаде Јерусалим сасвим срушен [Ćirić 1908: 24–25]. Време писања трећег поглавља тешко је одредити, а с обзиром на његове есхатолошко-апокалиптичке тонове, многи су га смештали у касније доба, чак до Макавеја. Ћирић, међутим, наводи разлоге због којих се Авакум може сматрати писцем и тог последњег поглавља ове кратке пророчке књиге [Ćirić 1908: 26–27]. У овом одељку дисертације Ћирић је врло занимљиво приказао како анализа историјског контекста може помоћи егзегези и како Авакумове речи имају тежину и смисао у оквирима дешавања своје епохе.

У четвртном делу дисертације Ћирић разматра поетске форме. Међу најуочљивијима је, свакако, поетски паралелизам који је и иначе одлика библијских текстова. Он наводи да је древни текст писан *in continuo*, али самосталном анализом акцената успева да омеђи поделу на строфе и стихове и уочава образац акцената 3+2, односно форме триметра и тетраметра. С обзиром да неке речи или предлози/речце руше поетску метрику, спреман је да их означи као грешку преписивача или потоњи редакторски унос. Читав одељак јасно показује изванредно познавање књижевне анализе по себи, а нарочито у области семитске поезије [Ćirić 1908: 27–43].

Последње и најобимније поглавље представља детаљан коментар Авакума по стиховима. У тумачењу, Ћирић користи све претходно наве-

дене методе, али због обима и циља овог чланка немогуће им је посветити више пажње. Неопходно је рећи да аутор поред стихова понекад извлачи кратке теолошко-егзегетске закључке: а) успон Халдејаца следи по Божијем промислу како би се Јудеја поново привела Богу; б) Вавилоњани ће са собом донети много патње, али пошто ће се у својој моћи преузети, Бог ће их оставити, а побринуће за праведнике који страдају; в) књига пророка Авакума завршава се теофанијом која је пропраћена многим знацима попут земљотреса и других страшних природних појава и пред којом пророк дрхти, али која у крајњој линији показује да Бог влада над историјом [Ćirić 1908: 46–71].

Ипак, потребно је рећи да читалац понекад стиче утисак да је у раду пренаглашени филолошки и историјски аспект анализе текста (као код његових професора: Нојмана, Делера и Милера), а упадљиво је да недостаје закључак који би се бавио теолошком идејом односно поруком текста. То је, с једне стране, разумљиво с обзиром на академски амбијент и историјски тренутак његових студија, као и научну парадигму његових наставника. С друге стране, рад у наслову већ наглашава литерарно-историјска разматрања и писан је на Филозофском факултету, те јасно одвајање теолошке поруке није примарни циљ рада.

У сваком случају, уколико овај рад упоредимо са коментарима најсавременије библистике увидећемо да у већини аспеката стоје на скоро сличним позицијама што показује изванредан квалитет дисертације и њену релевантност више од једног века након писања [уп. Robker 2015]. Такође, научно-методолошка утемељеност рада показује веома успешним курикулум докторских студија који је кандидата оспособио за самосталну примену свих горенаведених метода. Ћирићева студија о Авакуму представља значајан допринос на пољу тадашње европске библистике, а по себи је капитално дело српске академске библистике. Имајући у виду корист и за данашње читаоце, надамо се да ће у наредним годинама академска јавност бити обogaћена њеним преводом на српски језик.

ЗАКЉУЧАК

Документа из Архива и Библиотеке Универзитета у Бечу омогућили су научној јавности увид у до сада непознат ток докторских студија почившег епископа бачког Иринеја Ћирића. Анализом предмета које је слушао, докторске дисертације и њене рецензије, као и испитивањем академских образаца и научних парадигми његових наставника, у потпуности је осветљен духовно-научни и академски контекст његовог школовања у Бечу. Ћирић је усвојио академске обрасце из Беча, надоградивши темеље из Москве, и то у два аспекта: а) давањем великог значаја филолошкој и историјској анализи, као и исагошким разматрањима у својој дисертацији и потоњим радовима и б) стицањем изваганог односа према историјском критицизму кроз одбацивање екстремних закључака и критичком промишљању унутар оквира црквене традиције. У овоме је очигледан утицај професора Вилхелма Нојмана и његовог „средњег пута”, и Јоханеса Делера

који га је охрабривао у писању за реномиране часописе и Давида Милера кога је више пута цитирао као пример у дисертацији.

Епископ Иринеј имао је прилику, како у Москви, тако и у Бечу, да учи од професора који су били еминентни филолози и теолози са богатим познавањем историје и културе Блиског истока стеченог студијским путовањима и теренским радом. Докторске студије семитске филологије омогућиле су Ћирићу суверено владање савременим и изумрлим оријенталним језицима, и то не само у области граматике и превода, већ и палеографије, синтаксе итд. У његовој дисертацији је јасан слободан критички осврт на секундарну литературу и долажење до сопствених оригиналних хипотеза које почивају управо на самосталном критичком проучавању извора. Његове изванредне филолошке компетенције показаће још једном колики је њихов значај за бављење теологијом те да њихова улога до данас није изгубила на вредности: савремени теолог једнако је упућен на критичко бављење библијским и хришћанским изворима.

Ћирићев сусрет са литерарно-историјским критицизмом током студија у Москви и Бечу био је, заправо, и први озбиљан академски сусрет српске старозаветне библистике са научним токовима Европе и зато је изузетно значајан, јер је у многоме трасирао будући развој српске библистике. Она неће остати затворена за нове научне увиде нити ће се увући у апологетско-традиционалну љуштину, него ће се ухватити укоштац са владајућом научном парадигмом истовремено чувајући оданост и црквеној традицији.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени

Библиотека Матице српске (БМС) (Нови Сад). Поклон библиотека др Иринеја Ћирића и Стевана Ћирића, без инвентарних бројева. Индекс Ивана Ћирића, бр. 28.178, од 3. октобра 1906: 1–4.

Archiv der Universität Wien (AUW). Studienkataloge der Philosophischen Fakultät Wien, 1850–1966/67, Wintersemester 1906/07 (C-F), Nationale (Inskriptionsformular) № 264, 42–43.

Archiv der Universität Wien (AUW). Studienkataloge der Philosophischen Fakultät Wien, 1850–1966/67, Sommersemester 1907 (A-C), Nationale (Inskriptionsformular) № 272, 307–308.

Archiv der Universität Wien (AUW), Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät PN 2511, Fol. 1–9.

Ćirić, Ivan (1908). *Das Buch des Propheten Habakkuk – eine literar-historische Studie* (Dissertation), Universitätsbibliothek Wien (UBW), Hauptbibliothek Magazin ST 11, Sign. D-13907.

Објављени

Божовић, Ненад (2020). Путеви српске старозаветне библистике у 20. веку. У: В. Пузовић, В. Таталовић (ур), *Осам векова ауџокефалије Српске Православне Цркве II*, Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ и Православни богословски факултет, 73–93.

- Вуковић, Сава (1964). Др Иринеј Ћирић – епископ новосадско-бачки. *Бојословље*, 1–2: 9–20.
- Глумац, Душан (1955). Епископ бачки др Иринеј Ћирић. *Весник свешћеничкој удружења Јуџославије*, 140: 3.
- Драгутиновић, Предраг (2018). Историја облика/форми. У: Р. Кубат, П. Драгутиновић (ур), *Лексикон библијске ејзејезе*, Београд: Библијски институт ПБФ и Службени гласник: 176–177.
- Јовановић, Љиљана (2018). Редакција. У: Р. Кубат, П. Драгутиновић (ур), *Лексикон библијске ејзејезе*. Београд: Библијски институт ПБФ и Службени гласник, 360–361.
- Кубат, Родољуб (2018). Историјско-критичка метода. У: Кубат, Родољуб и Драгутиновић, Предраг /ур/, *Лексикон библијске ејзејезе*, 190–193.
- Марковић, Игнатије (2010). Животопис епископа новосадско-бачког Иринеја Ћирића, исповедника православља, *Саборносј*, 4: 237–262.
- Михајловић, Данило (ур.) (2015). *Божјиње њосланице ејскојоа бачкој Иринеја Ћирића*. Нови Сад: Црквена општина новосадска.
- Петковић, Гордана (2015). *Иринеј Ћирић, ејској бачки (1884–1955) – кајјалој изложбе*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.
- Пузовић, Владислав (2017). Иларион Зеремски и Иринеј Ћирић на Московској духовној академији: прилог историји формирања српске богословске елите у Русији. *Зборник Мајнице срјске за друшћивене науке*, 162: 251–266.
- Ћирић, Иринеј (1926). Библијско казивање о постању света. *Бојословље*, 107–140.
- Убипариловић, Србољуб (2010). Литургички допринос епископа бачког др Иринеја Ћирића српској теологији 20. века. У: *Срјска њеолојија у 20. веку – исјраживачки љроблеми и резулћијати*, 5: 111–124.
- Becker, Uwe (2011). *Exegese des Alten Testaments*, 3. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Bihl, Wolfdieter (2009). *Orientalistik an der Universität Wien: Forschungen zwischen Maghreb und Ost- und Südasiens: Die Professoren und Dozenten*, Wien: Böhlau.
- Bittner, Maximilian. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*, Bd. 1 – Lfg. 1. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1954: 89.
- Božović, Nenad (2019). Historisch-kritische Exegese in der serbischen alttestamentlichen Bibelwissenschaft im 20. Jahrhundert. Schon, Dietmar /Hrsg./ Die Serbische Orthodoxe Kirche in den Herausforderungen des 21. Jahrhunderts. Regensburg: Friedrich Pustet Verlag, 209–237.
- Ćirić, Iwan (1910). Zu Am 5, 6 und 7. *Biblische Zeitschrift*, Achter Jahrgang: 133–134.
- Ćirić, Iwan (1908). Zu Habakuk 1, 9. *Biblische Zeitschrift*, Sechster Jahrgang, Hf. 2: 169–170.
- Delitzsch, Friedrich (1905). *Babel und Bibel, Erster Vortrag*. Leipzig: J.C. Hinrichs.
- Döllner, Johannes (1903), *Bibel und Babel oder Babel und Bibel? Eine Entgegnung auf Friedrich Deltzsch' "Babel und Bibel"*, Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Döllner, Johannes (1907). Die Entblöbung des Volkes Israel am Sinai (Ex 32, 25). *Biblische Zeitschrift*, Fünfter Jahrgang, Hf. 4: 352–358;
- Döllner, Johannes (1908). Zu Ex 21, 22. *Biblische Zeitschrift*, Sechster Jahrgang. Hf. 2: 168.
- Döllner, Johannes. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*, Bd. 1 – Lfg. 2. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1954: 190.
- Geyer, Rudolf. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*. Bd. 1 – Lfg. 5. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1957, 434.
- Heidel, Alexander (1951). *The Babylonian Genesis: A Story of Creation*. 2nd Edition. Chicago: Phoenix Books, The University of Chicago Press.
- Heidel, Alexander (1970). *The Gilgamesh Epic and the Old Testament Parallels*, Seventh Impression, Chicago: Phoenix Books, The University of Chicago Press.
- Hess, Richard (1994). *One Hundred Fifty Years of Comparative Studies on Genesis 1-11: An Overview*. Hess, Richard. Tsumura, David /yp/. *I studied Inscriptions from before the Flood* (SBTS 4). Winona Lake, Eisenbrauns: 3–26.

- Hoberman, Barry (1983). George Smith – Pioneer Assyriologist. *The Biblical Archaeologist* 46/1: 41–42.
- Karabaček, Joseph von. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*. Bd. 3 – Lfg. 13. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1963: 228.
- Marchand, Suzanne (2003). *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany 1750–1970*, Princeton: Princeton University Press.
- Müller, David Heinrich (1896). *Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form*. 2 Bände. Wien: Alfred Hölder.
- Müller, David Heinrich. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*. Bd. 6 – Lfg. 30. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1975: 410.
- Müller, David Heinrich (1904). *Strophenbau und Responion – Biblische Studien II*. Wien: Alfred Hölder.
- Neumann, Wilhelm Antoni. *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815–1950*. Bd. 7 – Lfg. 31. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften 1976: 95.
- Smith, George (1876). *The Chaldean Account of Genesis*. London: Thomas Scott.
- Stigler, Norbert Anton (1975). *Wilhelm Anton Neumann, 1837–1919*. Wiener Beiträge zur Theologie 46. Wien: Wiener Domverlag.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Gebauer, Sascha (2015). “Babel-Bibel-Streit”, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*. Dostupno na: <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/14345/>. Pristupljeno: 22. 6. 2020.
- Robker, Jonathan (2015). “Habakuk”, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*. Dostupno na: <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/20197/>. Pristupljeno: 15. 7. 2020.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DOCTORAL STUDIES OF BISHOP IRINEJ ĆIRIĆ IN VIENNA (1906–1908) A contribution to the formation of the history of the Serbian old testament biblical studies

by

NENAD BOŽOVIĆ
University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology
Mije Kovačevića 11b, Belgrade Serbia
nbozovic@bfspc.bg.ac.rs

SUMMARY: The main subject of this research are doctoral studies of Bishop Irinej Ćirić in Vienna at the Faculty for Philosophy (department for oriental studies and semitic philology) from 1906 to 1908, as a contribution to the history of formation of the Serbian Old Testament biblical studies. Having in mind that the course of the highest academic education of one of the most renowned Serbian biblical scholars has not been a subject of the inquiry, this paper will analyze the documents from the Archive and the Library of Vienna University which present curriculum of subjects, notes on the rigorous exams at the and of the promotion and review of his doctoral dissertation. Special attention is dedicated

to the analysis of content and to the literary-historical criticism as the main methodological framework of his dissertation. The paper will present some of his most influential teachers as well as the broader historical and academic context of studying in the capital of the Austro-Hungarian Empire at the beginning of the 20th century. The aim of this research is to give insight into the implementation and transmission of academic patterns acquired in Vienna into the developing the Serbian Old Testament studies and further impact on its formation.

KEYWORDS: Irinej Ćirić, University of Vienna, archive, doctoral dissertation, Old Testament, biblical studies, oriental studies, literary-historical criticism